

PROCESNÍ PRÁVO V DÍLE VŠEHRDOVĚ

Josef Markov

Stranou v procese mohl být podle práva platného v době Všehrdově zásadně každý člověk. Ale byly určité výjimky. Především nemohl žalovat (tedy neměl nárok na právní ochranu) člověk nařčený z určitého trestného činu, zejména ten, „kdo mocí někomu by statek bral, oheň pustil, na koho stráží stával“ a podle mínění Všehrda ten, kdo se dopustil vraždy, „člež hlava jest súzena a odsúzena pro vraždu“.¹ Člověk, který měl tělesnou vadu, nebyl zásadně jako strana v procese omezen.² O tom, že člověk duševně chorý nemůže vystupovat sám jako strana před soudem, Všehrd se nezmiňuje. Nezletilého zastupoval poručník (Všehrd III, 7, 15, 17, Vlad. zř., 105 b). Předpis, že spor o nemovitosti musí být odložen až do zletilosti strany, přestal platit už asi začátkem druhé polovice 15. stol. (V, 35, 7, V, 36, 1, 2, V, 43, 12) a stejně musel dávno před Všehrdem pozbýt platnosti předpis, že v procese o zabití člověka má nezletilý (sirotek) žalovat sám. O posledním z těchto předpisů píše Všehrd (III, 7, 17) odvolávaje se na „staré spisy o práviech českých“, a vysvětluje jej tím, že v tomto případě „právo dopůšťie a moc dává (sirotku) vraha otce atd. pohnati“, aby „snad let spravedlivých čekaie, než by jich dočkal, prvé by nebo sám nebo vražedlníci přietelé jeho a zloděje s světa sešli“.

Důležitá byla omezení lidí nemajetných z let 1397—1410 (R. t. t. II, 61, 72). I v době Všehrdově (II, 17, 8, III, 22, 14) platilo, že žalobce, který žaloval „z dědictvie, z dluhu nebo ze škod (v knize II, 13, 4 čteme: „ktož pohoní z čehožkoli“), na zemi nic nemaje“ musel zapsat „rukojmi na zemi dostatečně majícího ve dsky při svém póhonu“ (II, 13, 3). Také „kdož ze škod pohoní z více než sám má — píše Všehrd dále (II, 13, 14) — též uručiti musí“. Jen v tom případě, že mu „dědictví mocí odjato bylo, může pohnati z tolika, zač jest dědictvie jeho stalo, bez urukovania“ (II, 13, 5).

¹ Všehrd, II, 17, 16 a 18, III, 23, 1, Vlad. zř., 408. Všehrd III, 8, 1 píše: „zdá se — že žalovati nemohú — nedávno nepřátelé, item kteříž se snadně a z lehkých příčin vadie a sudie“.

² O němém se zmiňuje Všehrd, IV, 4, 10, o chromém (že „má sedě nebo leže přísahati“), II, 26, 16. O nasciturovi se Všehrd nezmiňuje a nepíše ani o zákazu glejtování „před zemským soudem“ (R. t. t., II, 169, Vlad. zř., 9).

Největší význam měla omezení lidí poddaných. V době Všehrdově platil stále předpis ze 14. stol., že poddaný nesmí pohnat svého pána ani v tom případě, stal-li se člověkem svobodným anebo poddaným jiné vrchnosti, ledaže by (R. t. t., I, 193, č. 158, nál. z r. 1495) šlo o pohledávku, která vznikla po vystoupení žalobce z poddanství žalovaného. Všehrd píše (v 2. red. své knihy, II, 17, 16, III, 8, 1, III, 22, 15), že je to otázka „nesnadná“. „Mnohým a téměř všem se zdá — píše Všehrd — že nemůž —, některým pak se zdá, že můž člověk pána svého pohnati.“ Všehrd se v tom případě připojil k názoru většiny a píše, že se to „všem neslušné a nepodobné zdá a naprosto nespravedlivé“, aby člověk anebo služebník pána svého mohl pohnat před soud. Ale v první redakci svého díla zastával Všehrd ještě opačné stanovisko a upozorňoval na to, že prý mnozí páni, žalovaní „od lidí chudých, odpoviedati jim nechtiece, za své lidi jsú je pokládali a tím se súdu obrániti chtěli, ale to (že) jest jim platno býti nemohlo, než musili jsú jim na súdě odpoviedati“.

Stranou v procese mohla být i právnická osoba, a to obec, klášter, kapitula, kolej anebo cech. Všehrd píše, že v zastoupení obce (města) vystupují před soudem purkmistr (rychtář) a konšelé „svým a všie obce — jménem“ (III, 10, 2, 4, 6) — a zdůrazňuje, že strana nemá v žalobě uvádět jména představených obce, vystupovaly-li tyto osoby jako orgány obce. Poháněl-li žalobce klášter, musel pohnat „opáta, převora (nebo jiného úředníka najvyššieho v tom klášteře) i všeho konventu“.³

Problém společenství sporu nebyl ani v době Všehrdově jasný. Všehrd (III, 2, 2) píše jen všeobecně, že „jeden dvú, nebo mnohých nebo obce, a též jeden, dva, mnozí nebo obec, jednoho, nebo mnozí mnohých nebo obec obce, neb jakž od jednoho proti jednomu tak od několika proti několika, nebo od mnohých proti mnohým a od obce proti jednomu a zase též pónon vycházie“. Před menší soud mohlo (už na rozhraní 14. a 15. stol.) deset spolužalobců pohnat jednoho žalovaného každý o 10 hř. (Všehrd, I, 6, 4, Vlad. zř. 255, 266). Bohužel podrobnosti o otázce společenství Všehrd nepodává.

V případě smrti strany nevstupovali její právní nástupci do sporu. Žaloba (půhon) se považovala za „úmrlu“ a musela být podána znova: půhon „s živým živ jest, s mrtvým umiera“, píše Všehrd (IV, 9, 9 a II, 5, 16). Ani právo získané rozsudkem nepřecházelo na dědice strany. V nálezů z roku 1486 (R. t. t., I, 191, č. 149) čteme, „že ten půhon jest mrtvý“, protože pohnaný zemřel „prius quam (actor) ius deduxit post ius obtentum“. Tyto zásady byly modifikovány až v 16. stol. (z. zř. 1549 E 11). Změna v osobě strany (žalovaného) mohla však nastat v případě vstupu správce do sporu (III, 13, 24, VII, 37, 3 až 5 a Stieber, K vývoji správy 1901, 17).

³ Viz k tomu formuláře III, 10, 1 a III, 19, 3 a 5. Náběhy k chápání úřadu jako právnické osoby vidíme u Všehrda, VII, 6, 2 a 3 (klášter, kaplan, opat „budúcie mají“).

Každý zletilý, svéprávný člověk — žena nebo muž — mohl „sám za se mluvit — před soudem“ (Všehrd, II, 18, 7) anebo mohl o to požádat „přítele“ „jakéhožkoli řadu“ — šlechtice, měštěnána anebo sedláka, osobu světskou anebo duchovní — anebo mohl se obrátit na profesionálního „řečníka“ (Všehrd, II, 18, 8—10).

Procesního zástupce (poručníka pře) mohla strana jmenovat až po vysvědčení (aspoň prvního) půhonu, a to jen ústně, deskami před úřadem (II, 6, 5, II, 19, 1—4, III, 13, 18, III, 14, 5). Mocným listem mohli jmenovat procesního zástupce jen města a na základě nálezů z r. 1404 (III, 13, 13) mohl žalovaný, který se zdržoval v zahraničí a který neměl možnosti „k tomu času přijeti“, „na místě svém někoho v tom času s plnou mocí“ poslat. Zmocnit někoho, aby místo strany mohl „pohoniti —, pöhony přijímati a k nim i k soudu i na svědčení stávati“, bylo možno jen na základě zvláštního povolení krále a pánů z plného soudu (II, 16, 4, II, 19, 1—5, VIII, 3, 8). Poručníkem mohl být člověk kteréhokoliv stavu: „měštěnin, nebo sedlák, nebo holomek, duchovní nebo světský“ (Všehrd II, 19, 7). Strana mohla zmocnit i několik zástupců, a to tak, „aby všickni spolu, dva nebo jeden z nich kterýžkoli zaň k soudu mohl nebo mohli státi a — jeho spravedlnosti — dobývati nebo brániti“ (II, 19, II). Tak si pomáhala praxe vzhledem k tomu, že substituce procesního zástupce nebyla přípustná. „Poručník poručníka činiti nemůž podle práva“ — píše Všehrd (II, 19, II, 12, V, 40, I), „neb jeho pře není“. Někteří právníci, školení „v práviech přespolních a cizích“, pokusili se sice podle Všehrda o uplatnění práva substituce i v české praxi, ale to se nepodařilo a soudem „odesláni jsú, aby se právom českým po vlaských a německých práviech učili“ (II, 19, 12).

Vložit půhon do desk a požádat o předvolání žalovaného (aspoň na první rok) musel žalobce osobně. Osobně musely být strany přítomny i na svědčení (aspoň prvního) půhonu (II, 6, 5, III, 13, 10—18 pass., III, 14, 5). Poručník nemohl tedy „k vysvědčení pöhonu státi, jiného poručníka udělati, v kapli k přísaze státi a což vysúdí zapisovati“. Ale poručník mohl např. „smlúvati se“ a „pöhon — též právo stané propustiti“.⁴ Poručník jednal samozřejmě „ne svým, než toho, od kohož mu jest poručeno, jménem“ a získával a tratil straně, kterou zastupoval (II, 19, 8—14). Zastoupení ve sporech o moc bylo v letech 1497—1499 zakázáno (R. t. t., II, 485, 520, Všehrd, III, 14, 5, IX, 10, 6).

I v době Všehrdově mohla každá ze stran požádat soud, aby jí dal (podle Všehrda jen „k pöhonným přem“, II, 18, 2) „pána z lavic“ (jen někoho z nejvyšších úředníků) „kterýž by s (stranou) stál a jí — radil a bylo-li

⁴ O pravomoci poručníka viz též II, 19, 7, 8, 14, III, 20, 10, IV, 7, 7.

by potrebie — i potrebu [její] aby — pověděl“ (II, 18, 1, R. t. t., II, 517 z r. 1499).

Předvolání k soudu mělo v době Všehrdově všeobecně ještě formu starobylého „půhonu“. Ale vedle půhonu uplatňovalo se už „obeslání“, tj. písemné předvolání, které — na rozdíl od půhonu — nevycházelo od strany, nýbrž od úřadu. Ovšem formy půhonu nebyly už tak složité. Především odpadla skoro úplně zásada trojího půhonu. Podle Všehrda platila tato zásada ještě ve sporech o hlavu a o příhlavní peníze, o únos, o nemovitý majetek (jedním půhonem poháněly jen vdovy ke dskám o věnné dědiny a sirotci „z dědictvie jim odjatého, kteréž dskami okázati mohou“) a o dluhy převyšující 100 kop (III, 22, 2, 3, 7 a II). Ale ve sporech o hlavu a o znásilnění uplatnilo se už tehdy „obeslání“, kde zásada trojího půhonu neplatila. Jinak bylo druhé a třetí předvolání v době Všehrdově bezvýznamnou formalitou. Dověšením tohoto vývinu bylo usnesení sněmu z roku 1497, které ustanovilo, že jen ve sporech o nemovitosti má být žalovaný předvolán třikráte, a to (prý podle „práva starodávnieho“) dvěma komorníky. Všehrd byl si vědom toho, že předvolávání dvěma komorníky odporuje starému právu (III, 9, 8, podle Všehrda měli se komorníci střídát, III, 16, 7, IV, 15, 13, IX, 10, 9), ale v praxi se přece jen tento předpis uplatnil. Ve sporech o nemovitosti poháněli tedy dva komorníci, ale oznamovali žalovanému už při prvním předvolání všechny tři termíny, ze kterých jen třetí měl praktický význam. Střídání komorníků tedy přestalo, ale fakticky přestala i trina citatio.⁵

V době Všehrdově platila zásada, že vzájemné žaloby o týž předmět nejsou přípustny. Všehrd (III, 6, 3) píše, že „o jinú věc pówod dobře muže svého pohnaného, nemaje s ním o škody konce slušně i sobě bez škody pohnati, neb i pohnaný téhož práva proti pówodu užívá, že jeho móż několyka pöhony, o jinú však a o jinú věc, ne o jednu, k súdu pohnati“. Zejména platilo, že v případě „zdvihnutí“ půhonu nemohl žalobce znovu pohnat žalovaného, který ho žaloval o zaplacení soudních útrat, „než s ním o škody bude rozsúzen“ (Všehrd III, 6, 1 a 2). O tom, která ze stran bude moci v takovémto případě první podat žalobu proti odpůrci, rozhodovalo, kdo z nich — po vyhlášení rozsudku — dříve ohlásil svůj „útok“, tedy např. ten, „ktož prvé zavolá (útok!) — ktož prvé hodí na katedru čímžkoli, čepicí, klobúkem neb pateřem“ apod., přičemž v případě pochybnosti rozhodovalo volání (III, 3, 2—5, III, 13, 21 a II, 13, 12). To byl prakticky jediný případ, kdy ještě v té době mohlo dojít k „útoku“. Ale

⁵ Všehrd píše, že komorník, který byl na ohledání, nemůže pohánět (III, 24, 4 a 8). Ale ohledání bylo v jeho době v zániku. To co Všehrd (III, 24, 1—8, VIII, 3, 4, VIII, 4, 4, 2) píše o volání na sousedy a o ohledání (o opovědi úřadu se Všehrd nezmiňuje), zakládá se na literatuře 14. stol. V případě vraždy je podle Všehrda (III, 24, 11) jen „užitečné — to před úředníky — oznámiti“. Podle Všehrda (III, 24, 9) „ten způsob ve dskách — není zřetelně vypsán, však se v skutku a v obyčeji tak zachovává a tak se v starých spisích — nalézá“.

i tu se stal „útok“ bezpředmětným v důsledku nové úpravy řízení ve sporech o soudní útraty, provedené r. 1499 (R. t. t., II, 512, Všehrd, IX, 10, 5).

V žalobě mohl žalobce žalovat jen o jednu věc. Výjimkou byl podle Všehrda (II, 11, 3) jen kombinovaný půhon „z hlavy a z peněz“. Tu mohl žalobce žalovat „z dvojieho, z hlavy a z peněz příhlavních“.

Strana, která chtěla podat žalobu, musela se obrátit na komorníčího starostu a „slova póhonu hotova maje“ měla ho požádat „ať póhon zapíše“ (III, 7, 3). Žalobce měl přitom oznámit starostovi bydlisko žalovaného a měl zaplatit poplatky, zejména pro komorníka a pro písaře (VIII, 48, 2), za „vepsanie póhonu v knihy póhonné“. Starosta zapisoval půhon do registrů a zaznamenával rok k stání a jméno komorníka, který měl půhon doručit (III, 3, III, 5, 2, III, 15, 3 a 7, Vlad. zř., 21, 136). Vklad půhonu do desk obstarával písař menších desk, a to po návratu komorníků a po jich „vyznání“, že půhon byl doručen (Všehrd, III, 16, 6, VIII, 12, 3, Vlad. zř., 136). Půhon nezapsaný do desk se zdvihal. Přitom platilo, že „jestli že žaloba nenie ve dsky vložena, tehdy nemá póvodu (v případě nestání žalovaného) práva vedenie puštěno býti“, proto, že „ne vědie úředníci nač by jemu právo pustiti měli“ (Všehrd, II, 13, 13, II, 17, 6, III, 7, 14, III, 18, 19, VIII, 10, 1, VIII, 12, 3, IX, 4, 1).

Půhon mohla strana vložit i prostřednictvím posla a dokonce písemně. Všehrd píše, že prý „to od starých — tak bylo nalezeno a držáno“ (1. red. IX, 10, 2), ale třebas „žádných nesnází z toho nebývalo — aniž se jest kdo toho kdy opíral, by útok neučinil“ (III, 7, 4, IX, 10, 2), byla tato možnost — „žádným zóstaniem zemským, nálezem obecním žádným — než jedním anebo dvěma“ — okolo roku 1495 odstraněna.⁶

V půhonu musela být uvedena jména stran — zejména jméno a titul, eventuálně „nápís úřadu“ pohnaného (III, 10, 7 a 8) a text vlastní žaloby. Při půhonu se zapisoval rok k stání a mohlo (ale nemuselo) být zaznamenáno jméno komorníka, který měl žalovaného pohnat. Všehrd (III, 16, 6) radí, aby žalobce to udělal „pro rozličných zmatkóv uvarovanie a nejviece pro póhonu zapřenie“. Důkazy měl žalobce uvést nejpozději před předvoláním k líčení pře (II, 11, 11, Vlad. zř., 21). Nepohnal-li žalobce žalovaného „pravým jménem“, musel být půhon zdvižen (II, 17, 4, III, 7, 7 a 8, III, 13, 3 a např. R. t. t., I, 242). Žalovaný nemusel se dokonce podle Všehrda v takovém případě ani k soudu dostavit, protože „ne jeho již to dotýče, když tak pohnán nenie, jak má býti“ (Všehrd, III, 13, 19, Knižky, 538). Text žaloby mohl žalobce změnit, ale jen „dotud, dokud by žaloba

⁶ U komorního a pukrabského soudu (nikoliv u s. dvorského, Vlad. zř., 307) zůstalo při starém (IX, 10, 2, Vlad. zř., 387). Půhon „k svědomí“, o položení listu atd. mohla strana vložit i prostřednictvím posla anebo listovně (III, 7, 4). Je zajímavé, že Všehrd (III, 24, 4) sám píše: „jed — ke dskám nebo pošli a vezmi komorníka —, aby toho — pohnal“. Straně radí Všehrd, aby si nechala opis půhonu „i pro žalobu a pro jiné příčiny“ (III, 7, 2—5, III, 15, 3).

nebyla na súde prožalována, a dokudž by naň vizy nevložil pohnaný“ (II, 13, 16—17, III, 13, 25, III, 20, 6).

Všeobecně platila už od polovice 15. stol. zásada, že žalovaný má být pohnán komorníkem „v svém domě, tu kdež sedí a s ženú svú a čeledí dvorem jest“, „pakli svého sídla nemá, ale kde služí nebo obývá“ (Všehrd, III, 2, 6, III, 7, 7, III, 13, 1 a 2, III, 17, 6). Ovšem, „z dobré vůle“ mohl žalovaný přijmout půhon i jinde. Člověka, který se zdržoval dočasně v zahraničí měl komorník pohnat na zboží, „kteréž ten v zemi má, kohož pohoni“ (III, 17, 7, Vlad. zř., 94). Obyvatelé obce měli to svému pánu oznámit a on se měl během 18 neděl dostavit k soudu.⁷

Pokud jde o formality, které se zachovávaly při předvolávání k soudu, uvádí Všehrd (II, 17, 4, III, 13, 4—7, III, 17, 3 a 5, VII, 21, 6, Vlad. zř. 138) všeobecně předpisy, které platily ve 14. století: komorník měl pohánět pěší a bez zbraní, před domem žalovaného, vždy dopoledne a ne v neděli, v ruce měl míti „prut nebo hól“ a při sobě „pečet zemskú“. Žalovanému a v jeho nepřítomnosti „úředníku nebo čeledi nebo lidem jeho“ měl oznámit, „ot koho a z čeho jeho pohoni“, a ku kterému roku (III, 13, 10, III, 15, 6, III, 17, 5, Vlad. zř., 136). Snad na základě čl. 79 knihy Ondřeje z Dubé píše Všehrd (III, 17, 5), že po doručení půhonu má komorník „osvědčiti v městě nebo v městečku nebo ve vsi najbližšie rychtáři, konšelóm nebo jiným lidem čímžkoli, že jest — tohoto poháněl“. Ale to byl zřejmě předpis obsoletní. Ve Vladislavském zřízení (čl. 136) čteme, že komorník má to oznámit „nejbližšímu z vládyk přisedíciemu aneb v městě — nejbližším — purgmistru a některému konšelu“, a to jen v tom případě, nenašel-li nikoho ani v domě žalovaného ani v dědině. Půhon měl být žalovanému dodán zásadně dva týdny (ve sporech o škody čtyři týdny) před soudním rokem (III, 15, 8, zř. 1530, 137).

V době Všehrdově byl půhon už fakticky písemný. Komorníčí starosta dával totiž komorníkovi „pohon na ceduli napsaný“ (III, 15, 5) a komorník mohl žalovanému tuto ceduli nechat anebo žalovaný mohl si text půhonu opsat (III, 13, 9). Podle Vladislavského zřízení (čl. 136) platilo už všeobecně, že komorník má dát žalovanému půhon sepsaný na ceduli.

Zvláštní předpisy platily i v době Všehrdově pro předvolávání nejvyšších úředníků: purkrabího, sudího a komorníka.⁸ Podle Všehrda (III, 2,

⁷ Starosta měl říci komorníkovi „jak se má při pohních míti“, „to vše komorníkóm na ceduli vypíše a jako prstem kde kdo sedí, jím okáže“ (III, 7, 7, III, 15, 4 a 5, IX, 10, 9). Ohledně „původů“, kteří podle Všehrda (IX, 10, 9 a 12) „od starých byli jsou vymysleni — aby komorníkóm okazovali sídla těch, kteříž — měli býti pohnáni“ viz moje Poznámky k výkladům Všehrda o právu 14. stol., Sb. věd pr. a st., XXX.

⁸ To se nevztahovalo na ostatní úředníky a na přisedící z soudu (III, 9, 4 a Vlad. zř., 288). To, že „někteří z nejvyšších úředníkův kmetem jsou pohnáni — zemanov“, přestalo už v době Všehrda (III, 9, 5). Pokud jde o výjimečné předpisy o žalobách nejv. úředníků, odvolává se Všehrd na nález z r. 1410 a píše (III, 9, 7), že nejvyšší úředník má třikráte před soudem „vinníky své obžalovati a — prositi, aby — byli obesláni“ a nedostavili-li se obesláni, měli „jemu odpustiti aby pohoni“.

3, III, 9, 2) měl je pohánět — tak jako ve 14. stol. — „kmet z lavic“ v soudních lavicích. „V obyčej — vešlo jest“, píše Všehrd dále, že (snad od r. 1485) i nejvyššího píšaře poháněl kmet z lavic (III, 9, 4). R. 1499 (III, 2, 3, R. t. t., II, 511 a Vlad. zř., 288) bylo ustanoveno, že nejv. píšař má být „pohoněn — jedním kmetem z vladyk, kteříž v súdu zemském sedají“. Nechtěl-li nejv. úředník přijmout půhon v lavicích, musel ho pohnat komorník podle všeobecně platných předpisů (III, 9, 3, a 8, III, 13, 1 a Vlad. zř., 57). Pokud jde o krále (Všehrd píše, že o tom, jak se má předvolávat k soudu král, „ve dskách zřetedlně se nic nenalézá“), klonil se Všehrd (III, 11, 1) k názoru, že krále má pohánět „kmet z lavic“. Ale jiní byli toho názoru, že i krále má pohánět komorník. Otázka byla tedy nejasná a ve Vladislavském zřízení (448—449) čteme jen tolik, že král má se pohánět „jakož od starodávna bylo“. Až začátkem 16. stol. se už všeobecně uplatnila praxe, že půhon má „po komorníku dodán býti na zámek JMti kterýžkoli“.

Akt „svědčení půhonů“ měl v době Všehrdově povahu pouhého „pohonův skrze komorníka přede všemi vyhlášení“ (II, 3, 1, latinsky se říkalo místo *testatio* — *pronuntiatio citationis*). Půhony nevysvědčovali totiž — jako kdysi — komorníci, kteří jednotlivé půhony doručovali, nýbrž „vyhlasoval“ je jeden a týž komorník, třeba i on hlásil o každém půhonu tak jako kdysi: „pohnal jsem atd.“ (II, 2, 1, II, 3, 1, III, 18, 8, IX, 10, 10).⁹ Původní smysl a význam svědčení se tedy namnoze ztratil a jistě to bylo hlavní příčinou, že „svědčení půhonů“ bylo (podle z. zř. Vlad., 136, 1530, 137 měl už „řečník zemský půhony vyhlašovati“) zrušeno.

Žalobce tratil nestáním zásadně jen půhon (ale srov. III, 8, 11) a mohl pohnat o tutéž věc podruhé a potřetí (1549 C 28). Ale ve sporu, zahájeném půhonem k odporu, tratil žalobce nestáním k soudu (půhon k odporu se nevysvědčoval, II, 8, 1) spor (VII, 34, 5, 6, VII, 41, 3). Kontumační rozsudek proti žalovanému vydával soud, nedostavil-li se žalovaný bez dostatečného odůvodnění k roku, který byl peremptorní. Na svědčení vydával soud kontumační rozsudek (neohlásil-li se žalovaný „po třetím volání“) „poslední den, když páni súd vzdávají“ (Všehrd, II, 2, 1, II, 3, 8 a 11, II, 3, 3, III, 7, 12, III, 13, 20, III, 14, 2, III, 18, 4 a 8). Nedostavily-li se na svědčení obě strany, tu se „ten — pohón — hned přetrhá“. V případě nestání „k súdu“ vydával soud kontumační rozsudek, „když v ten den páni súd do zajtřie chtějí vzdati a s súdu vstáti“. Ale ohlásil-li se žalovaný, „že stojí“ a páni ještě na soudě seděli, „nic neztratí“ (II, 9, 6, II, 10, 7, II, 18, 4, III, 13, 23, III, 18, 6). Nedostavila-li se kterákoliv ze stran k přísaze v kapli, „hned se tu póvodu nebo pohnanému dává za právo stané“ (III, 18, 7).

⁹ Všehrd, III, 17, 5 píše, že komorník, který žalovaného pohnal, „má ten pohon svůj — vysvědčiti — takto: Pohnal jsem atd.“

Vedle starobylého pŕuhonu začalo se v druhé polovici 15. stol. uplatňovat písemné předvolání (obeslání) k soudu, které nevycházelo už od žalobce, ale od pánů z plného soudu anebo od úřadu zemských desk. Obeslání odporovalo předpisům a vyvolávalo v obecnstvu odpor, jehož tlumočnickem byl i Všehrd (II, 13, 19, II, 21, 9, III, 1, 1, III, 2, 3—8 pass., VIII, 20, 1—4) a je třeba říci, že to, čeho se odpůrci obeslání, zejména Všehrd, domáhali, bylo do velké míry uskutečněno úpravou z let 1497 až 1499 (Ač. V, 469, 505, Vlad. zř. 246).

V odůvodněných případech měla strana právo žádat o odklad soudního roku. Všehrd (II, 5, 1) rozlišuje po této stránce „potřebu, příhodu a nůdzu“. Potřebou rozuměl Všehrd královskou a zemskou službu a pobyt v zahraničí, příhodou — nemoc, úraz a zranění, a „nůdza“ znamenala povodeň, zajetí nepřitelem anebo zločinci a „bezelstné a neúkladné“ věznění.¹⁰ Ovšem právo žádat o odklad bylo podstatně omezeno. Především platilo, že o odklad může žádat zásadně (až na určité výjimky) jen žalovaný. Pokud jde o žalobce, uplatnila se během 15. stol. zásada, že „původ se všemi potřebami má hotov býti“. Všehrd (II, 6, 2, III, 7, 10) píše, že „původ — ani za nemocna ani ven z země nemůž položen býti, leč by kto pro královskou neb zemskou službu bezelstně k tomu státi nemohl — anebo paní nebo žena pohánějící žeby slehla (aneb v šestí neděliech že by ležela, II, 8, 4), ta také svým nestaním nic neztratí“. ¹¹ Za druhé platilo už od druhé polovice 15. stol., že zásadně může soud odložit jen rok k svědčení pŕuhonu (II, 5, 14, II, 14, 14 a 15, II, 16, 2, III, 13, 18) a rok „po primě před kaplů při přísaze“ (ale rok k přísaze podle Všehrda jen žalovanému, ne žalobci II, 25, 4), nikoliv rok určený k soudu (ad iudicium), protože na tomto roku nemusela strana být osobně přítomna. Ale „ani služba královská ani puť k božímu hrobu nemohla jest prospěti těm (ani žalovanému ani žalobcovi), ktož jsú pŕuhonem v zemi zastižení byli“ — zdůrazňuje Všehrd (III, 13, 14).

Jen odklad za účelem pokusu o smír — „poklid“ — mohly si strany vyžádat v každém stadiu procesu, a to buď do „druhého súdu aneb do některého dne — aneb dokudž se jim zdá a to kolikrát se jím koli zdá“ (II, 15, 1, 5 a 7). V případě poklidu mohlo se „zase na tu při volati“ až na roku, určeném v poklidu. Proto nebylo při poklidu (ledaže strany

¹⁰ Výpočet není taxativní. Všehrd (II, 7, 1) zdůrazňuje, že v zemském právu „ke všem téměř příhodám bezelstným můž sobě obranu najíti“. Překážku musela strana dokázat. O nemoci viz II, 5, 4, 7—9, II, 6, 4, II, 7, 2, II, 8, 2 a 4, II, 16, 3—4, II, 24, 8 a 23, II, 28, 1, III, 7, 10, III, 13, 2, III, 14, 4. O tom, kdo bezdůvodně „za nemocna nebo ven z země jest položen“, píše Všehrd IX, 9, 2 a poukazuje na to, že „na komž se zřetědná nemoc skutečně vidí, ten za nemoc přísahati nemá“ (II, 16, 3). O cestě a o službě II, 6, 7, III, 13, 12—14 a 17, III, 18, 16. O šestinedělce II, 8, 4, III, 7, 10, III, 14, 4, III, 18, 20, o věznění II, 7, 3, o smrti strany III, 18, 18. Překážka musela být oznámena a zaznamenána v deskách (II, 5, 15, II, 6, 4).

¹¹ Ve sporech, zahájených pŕuhonem k odporu, mohl býti žalobci povolen odklad, což se vysvětluje tím, že nestáním tratil žalobce v tomto případě spor (VII, 41, 2).

vzaly poklid „do některého dne“) opravování roku potřebné (III, 19, 8).

Zvláštní význam mělo „hojemství“, tj. odklad, který dával soud žalovanému na jeho žádost za tím účelem, aby se žalovaný mohl připravit k odpovědi.¹² Hojemství odpovídalo tedy římskokanonickému „dies ad deliberandum“ a „contremands“ středověkého francouzského práva a bylo odůvodněno tím, že se (původně) žalovanému neoznamovalo přesné znění žaloby a zejména důkazy, které žalobce hodlal předložit soudu. Všehrd (II, 14, 1, II, 17, 1) píše, že staří obyvatelé království českého — „opatřivše póvoda póhonem i žalobú, pohnaného jsú proti němu nahého a bez obrany nenechali“. Touto obranou bylo hojemství, tj. „súdu a odpovědi pohnaného prodlenie, v kterémž by mohl mysliti, raditi se v přátelích, ve deskách, v náleziech i jinde obrany hledati a — tak se uradě a opatř, tepruv jemu odpoviedati“. Žalovaný mohl žádat o hojemství dvakrát (II, 14, pass., II, 17, 1). Ale v určitých případech povoloval soud jen jedno hojemství (II, 14, 3, 9 a 12, VII, 42, 2, spory o nářek cti a spory zahájené půhonem k odporu) a v některých případech bylo hojemství vyloučené (II, 14, 11, zř. 1530, 187). Všeobecně platilo, že „ktož se v odpověď nebo v mluvenie před súdem dal“, tratil nárok na hojemství (II, 14, 5, 6, 13) proto, že „již jest tím — k súdu přistúpil“ (II, 14, 10, patrně na základě nálezu z r. 1492, R. t. t., I, 168, č. 89). V praxi nebral žalovaný hojemství jen výjimečně, zejména za tím účelem, aby žalobce byl tím „zklamán a zmýlen“ (II, 17, II).

V případě odkladu roku musel se žalobce postarat o opravu roku v deskách.¹³ Oprava roku byla považována za „póvoda k súdu hlásenie a volanie“ (III, 19, 2, 9 a 11) a žalobce, který „sobě roku neopravuje“, dával tím najevo, že „nežádá slyšán býti“ (III, 19, 3, 4, III, 20, 9). Po zrušení „držení v deskách“ a zejména po přesném určení soudních roků, ztratilo opravování roků smysl a jistě proto bylo r. 1497 (R. t. t., II, 488) zrušeno. Jako důvod bylo uvedeno, že „kdož k při nestojí, dosti jest ztratil podle práva starodávniho“. Všehrd byl proti této reformě a odůvodňoval své stanovisko hlavně tím, že žalovaný ztratil takto možnost zdvihnout vizou půhon (III, 7, 13, IX, 10, 3 až 5).

Formální řízení procesu bylo v rukou sudfho.¹⁴ Sudí měl řečníku po

¹² Viz St. B o r o w s k í, *Hojemství*, Themis polska, ser. III. sv. 6, Varšava 1931 a Všehrd, II, 14, 1, 4 a 7, II, 17, 11, III, 14, 8, III, 19, 8 a III, 20, 8. „Poklid místo hojemství“ brali ti, „ktož chtěie spieš konec o svú při mieti“ (II, 15, 2).

¹³ Opravení roku mohl obstarat „póvod nebo poručník jeho deskami zapsaný“ (III, 19, 7, III, 20, 10). Muselo se to udělat včas, protože po uplynutí dvou týdnů od vzdání soudu mohl žalovaný vložit vizu. Tím však se půhon zdvihl a žalobce musel pohnat žalovaného znovu (III, 7, 13, III, 13, 22, III, 19, 4–7, 11, III, 20, 5, 9–11, VII, 42, 7, VIII, 47, 2, VIII, 48, 2 a z praxe R. t. t., I, 159 n. č. 50, 51, 194). Žalobce nemusel rok opravovat a žalovaný nemohl klást vizu, dostal-li žalovaný hojemství (III, 19, 8, III, 20, 8).

¹⁴ Spory se měly projednávat v pořadí „jákdž v registrách starosty komorničieho se-psány jsú“ (II, 9, 1), jak „kto prvé útok vložil“ (III, 1, 2). Starosta měl připravit stručný soupis („kto koho pohánie a nic viece“) sporů, z něhož „se na pře před súdem volá“ (VIII, 12, 4).

zahájení soudu „rozkázati, aby na póhonnú při, kteráž nejprvnější jest zavolal“, jeho věcí bylo „řečníku rozkazovati — v súde mluviti“, on měl mu „kázati, aby četl žalobu“, on měl „na pány, aby se sstúpili zavolati, i k nálezu, kteréž se jemu zdá, jmenovati“, on měl jim po potazu kázati „na svá místa jíti a vsésti“, on „káže písařovi nález čísti“ (II, I, 12, 14 až 18, IV, 2, 11) atd. V určitých mezích měl sudí i právo materiálního vedení procesu, avšak jak daleko toto právo sahalo, není jasné. Všehrd (II, 31, 3) píše, že je otázkou, „má-li súde, když při slyší, na to, což straně potřebné jest, aby mluvila nebo aby se tázala, sám tázati strany nebo mluviti, by pak strana — toho nemluvila ani se na to tázala. A zdá se filosofům světským — končí Všehrd tuto úvahu — že to jest naprosto při vésti a přitelem strany, ne súde býti“. Věcí stran bylo starat se o to, aby se při projednávání sporu nevycházelo za rámec žaloby, po případě námitek žalovaného. Všehrd (II, 13, 10) radí proto žalobci: „nespúšťej se pówod své žaloby ani se v jakú odpověď pohnanému dávaj, viň tě z čehož koli chce a pokúšej se oč koli chce“, aby ho žalovaný nepřivedl takto „k odpoviedání žalobám — k kterýmž povinen odpoviedati není, právem připraven nejsa“, „neb by jemu tu v takovém jeho podvolení dobrovolném ani právo pomoci nemohlo, poněvadž dobrovolné podvolenie právo ruší“. Žalobce měl pevně „na své žalobě státi a odtud sebú níkam nédati hnúti“.¹⁵ Žalovanému radí Všehrd (II, 17, 9): „aniž se toho dopúšťej, aby dva žalobníky proti tobě mluvila“ (anebo aby „dva řečníky proti jednomu pohnanému při vedla“), „aniž sobě v řeč svú — vpadati otporné straně dopúšťej“ (II, 17, 10).

„Líčení pře“ bylo možné jen v přítomnosti obou stran. Žaloba mohla být teda přednesena jen v přítomnosti žalovaného. Nebyl-li žalovaný přítomen, musel být rok odložen anebo soud musel vydat kontumační rozsudek. Všehrd (III, 8, 3) píše, že se v nepřítomnosti žalovaného „nežaluje naň, než beze všie žaloby dává se proti němu pówodovi za právo“. Nedo- stavil-li se žalobce, musel být púhon zdvižen. Všehrd přitom zdůrazňuje, že „psaním samým bez přítomnosti své anebo poručníka svého žalovati žalobník nemóže“.¹⁶ Všeobecně platilo, že před soudem „mluvie — naj- prve pówod k své žalobě, potom pohnaný“, „svú při každá vedúci, dsky a t. d. okazujíce“ (II, 1, 14, 23). „Žádnému se nebrání — píše Všehrd (II, 1, 14) mluviti, pokudž potřeba káže, ani se komu řeč přetrhá, by pak celý den kto potřebu svú mluvil, až — na konec — již nebude více ani

¹⁵ V nálezu komorního soudu z r. 1484 (Ač. VIII, 417 č. 426) čteme, že „páni na tom nesedie, by měli stranám naučení dátí, kterak se súde mají než jestli které straně co potřebie, aby mluvili“. Viz k tomu Všehrd II, 17, 14 a 16, a R. t. t. I, 243 a 272 č. 81 (1539).

¹⁶ V C II qu. 8 c 5 je tato zásada vyjádřena takto: „ne absens aliquem per epistolam accusare audeat“. Všehrd píše, že se tato zásada v jeho době porušovala, ale myslím, že vcelku to musely být zřídka případy.

mieti co mluvíti ani co okazovati, tu tepruv najv. sudí — pánov v potaz a v radu zavolá.¹⁷

Žalobu četl zemský řečník (deklamátor) ze žalobních knih, do kterých ji měl dát žalobce zapsat (II, 9, 3, VIII, 48, 2). V žalobě, přednesené před soudem, musely být uvedeny důkazy, které nabízel žalobce (II, 11, 11). Dále platilo, že půhon se má „srovnávat s žalobou“ a žaloba „s pře líčením, aby jiného nemluvil, než to což prožaloval“ (II, 11, 5, II, 17, 5). Půhon mohl být „zdvižen nebo pówod odsúzen“, „nesrovnávala-li se žaloba s registry, se svědomím (II, 11, 7), s deskami (II, 11, 6) a t. d.“. Vůbec „jestli že se doložíš čeho v žalobě — a to se nesrovná s žalobú — ten pówon otsúzen bude“ — píše Všehrd a na jiném místě čteme, že „hned budeš kázán pówonu zdviženiem a do — věže vsazeniem“ (II, 11, 11 a 12).

Žaloba musela být po každé straně správná.¹⁸ Všehrd píše (III, 8, 4 a 7), že „žalobník když klesne v jednom, co mluví nebo žaluje (neprovede jediné některé z těch prožalovaných věcí), nemá v té při k jiným žalobám dalším připuštěn býti“. Ale už v době Všehrdově vidíme (aspoň v praxi komorního soudu) tendenci k zmírnění tohoto rigorosního stanoviska.

Za neodůvodněnou a zejména za zlomyslnou žalobu — žalobu „zmatečnou“ — podléhal žalobce trestu (I, 6, 7, IX, 9). Ovšem hranice mezi žalobou zmatečnou a žalobou, kterou soud prostě „zdvihal“, nebyla ani v době Všehrdově přesně určena. Všehrd píše např., že se zmatečná žaloba vždy netrestá, že se občas jen půhon zdvihá, a na jiném místě (II, 17, 5 a k tomu IX, 4, 4) čteme, že nesouhlasí-li žaloba s půhonem anebo řeč a líčení s textem žaloby, „to zdviženie pówonu jistě přinášie a druhdy i zmatek“.¹⁹

Na žalobu musel dát žalovaný přímou odpověď anebo mohl uvést důvody, které ho zbavovaly této povinnosti, jinými slovy mohl se „odpovědi brániti“. Nedal-li žalovaný odpověď na trojí dotaz soudu, „chce-li odpoviedati aneb-li co více proti tomu mluvíti“, uznal-li nárok žalobce anebo nepopřel-li ho výslovně, měl soud vydat rozsudek ve prospěch žalobce.

Námítky proti půhonu neuplatňoval žalovaný v době Všehrdově na svědčení půhonů, nýbrž před soudem. Pozůstatkem starého práva byla zásada, že námítky proti půhonu má žalovaný aspoň ohlásit (opovědati) na svědčení. Všehrd (III, 13, 8) radí tedy žalovanému: „hned to na svědčení ohlas a žádej, ať jest při tom pówonu zapsáno, aby měl, když k súdu ta pře vzata bude, čím by to mohl provéstí, že's se proti tomu opověděl“.²⁰

¹⁷ Viz k tomu např. C II qu 5, c. 30, Tankred (ed. Bergmann), III, 15 § 5 a z praxe Ač. VIII. 523 č. 308 (1479).

¹⁸ Všehrd (II, 13, 18) radí proto žalobci, aby se varoval každého „slova neprówodného —, neužitečného“. Žalobní formuláře viz II, 10, III, 22, 13, VII, 26, 1, též III, 7, 7, 20—21 a IX, 5, 4.

¹⁹ Všehrd, III, 8, 5 píše, že „kterýž toho, což jest prožaloval neprovodí, pomstu, kterýž jest chtěl na pównaného uvéstí, tu sám trpětí má, jímž týmž“. Strana mohla žádat o přerušení jednání, aby se mohla poradit s přátely (II, 18, 3).

Důkazní prostředky měly v době Všehrdově racionální povahu. Ordály vody a železa (Všehrd se o nich zmiňuje v knize II, 23, 7) patřily už daleké minulosti a souboj (II, 22, 8, III, 7, 17) se vyskytoval v praxi jen výjimečně, zásadně jen ve sporech o čest. Jen důkaz přísahou stran měl stále ordální povahu a udržoval se na rozhraní 15.—16. stol. jako pozůstatek starých, zapomenutých dob.

Běžným důkazním prostředkem bylo především úřední svědectví — „paměť“ anebo „vyznání“ úředních osob, na rozdíl od „paměti lidské“ — pro něž platil i v době Všehrdově nále z r. 1397, že „páni a rytířstvo (milites et clientes ac communis populus) — non possunt přesvědčiti beneficia-rios ex eo, quia sunt iurati i. e. přísežní“. Jen kmet nebo popravce nebo staří úředníci, kteří prvé v úřadech byli, mohli „přesvědčiti“ úřední osobu (IV, 2, 13, jiná formulace v sněm. usn. 1499 r., R. t. t., II, 520). Z úředního svědectví vznikl důkaz zápisem do desk, a proto ani proti tomuto důkazu nebyl zásadně přípustný protidůkaz. Platilo tedy jako právo, že desk „žádný přesvědčiti nemóž“ a že zejména výpovědi svědků nemají proti nim zásadně důkazní moci (V, 12, 7, Vlad. zř., 446).

Dalším důkazním prostředkem byla listina, která ovšem musela mít předepsanou formu. Z praxe komorního soudu víme, že až do konce 15. stol. musela strana předložit soudu listinu v originále. Ale v letech 1490-tých přijímal už komorní soud i „vlieryhodné vidimusy listin“. Zfalšování listiny dokazovalo se ještě r. 1485 tak, že dokazující musel „sám sedmý i každý z svědkův sám sedmý — pečeti, že jsou neprávě k tomu přišly (spraviti) — vedle práva — jakž jim rozkázáno bude“. Na tomto stanovisku stojí i Všehrd (I, 5, 10, z praxe purkrabského soudu). Ale „kolik (svědků) má za pečet přísahati — píše Všehrd — to purkrabie vie a — nále zskami učiněný oznámí“.

K nejdůležitějším důkazním prostředkům patřil důkaz svědeckou výpovědí, který na rozhraní 14.—15. stol. vytlačil starobylý důkaz přísahou svědka. Na rozhraní 15. a 16. stol. mohl být svědkem zásadně každý bezúhonný, usedlý člověk. Ani právo k svobodnému statku nemusela strana už dokazovat svědectvím „lidí panošských“. V zápisu z r. 1487 (R. t., I, 202, č. 193) čteme např., že žalobce „provedl (své právo) svědky lidmi dobrými rytířskými i také některými sedlskými, cizími i také člověkem — pohnaného“ a žalovaný „vedl jest své lidi“, kteří „svědčili jsou — za držení“. Ovšem kde šlo o přísahu pomocníků (I, 5, 10, přísaha „proti pečeti“) anebo o přísahu očistníků (II, 26, 2, II, 27, R. t. t., I, 166, č. 80, avšak jistě jen pokud měli „čistiti“ přísahu šlechtice, viz Ondřej z Dubé, 155 a Vlad. zř., 215) požadoval se šlechtický původ soupřísežníka či očist-

²⁰ V první redakci poukazoval Všehrd na to, že úředníci „říkali jsou všem, když jsou se v takových případech na svědčení opovíedali: „když ta pře k soudu přijde, budeš to mluvíti“ a potom, když pře k soudu přišla, nechtěli se v tom pamatovati a opět řekli: „měl's to na svědčení ohlásiti a tehdaž o to mluvíti“.

níka. Ale i zde vznikly určité pochybnosti (I, 5, 10). Nepřípustné bylo (VIII, 6, 13) svědectví „dětí a kteříž let spravedlivých nemají“, svědectví psance a člověka nařčeného (II, 26, 2, II, 27, Pr.). Relativně nezpůsobilí svědčit byli manželé: nemohl svědčit jeden manžel ve sporu, ve kterém byl druhý manžel stranou.²¹ Nemohl též svědčit člen nedílu ve sporu, ve kterém byl stranou jiný člen téhož nedílu (R. t. t., II, 315 z r. 1462 a Vlad. zř., 275), ale o tom se Všehrd nezmiňuje. Jistě platila i v době Všehrdově zásada, že „páni a vladyky, kteří v soudu kterém koli sedají“, nemohou svědčit o tom, „což v soudu sedíce slyší“. Oni mohli svědčit jen o tom, „čehožby svědomí byli bez soudu“ (Vlad., 428). Neměl svědčit ten, „ktož od koho při vede neb s ním stojí na roku“, ale jen pokud šlo o svědectví ve prospěch jeho strany. Musel však svědčit, pohnala-li ho „k svědomí“ druhá strana.²² Podle Všehrdy (VIII, 6, 13) nemohli svědčit svědci „z domu aneb z čeledi žalobníka“ (a „přirození přátelé toho, komuž svědčí“), ale v přístupných pramenech jsem dokladu pro to nenašel.²³ Podezřelé bylo svědectví svědků, „kteříž dobrovolně a bez pónu svědčí“ („svědomie z dobré vôle“, III, 24, 8), zejména „jsú-li přátelé jeho, komuž svědčí nebo nepřátelé toho, proti komu svědčí“, dále svědectví lidí, kteří „z přilezne, z strachu, z peněz, z hněvu, z nenávisti, z přátelstvie svědčí“ (VIII, 6, 12). Proti takýmto svědkům mohlo „svobodně mluveno býti“. Z praxe je vidět, že podezřelé bylo svědectví i v tom případě, „nesrovnával-li se svědek sám se sebou“ anebo svědčil-li „jeden (svědek) jinak než druhý“.

Povinnost svědčit, po případě postavit poddaného jako svědka a povinnost edice listin uplatnily se v praxi českého zemského soudu asi v polovici 15. stol. Strana mohla tedy pohnat třetí osobu „k svědomí“, o postavení poddaného člověka anebo o „položení listu“ a pohnaný měl „po pónu vedla práva — svědčiti — věz neb nevěz“ (VIII, 19, 2), postavit poddaného člověka „k svědomí“ anebo předložit žádanou listinu. O postavení poddaného „k svědomí“ a o „položení listu“ mohla strana pohnat i svého odpůrce. Koncem 15. stol. kladla se už v pónu „pokuta nesvědčení“, „nepoložení listu“ atd. tak, že v případě, že se pohnaný nedostavil anebo že odmítl svědčit, vydat listinu atp., mohla strana žádat o „stané právo pro sumu uvedenú v pónu“. Základní změna v proce-

²¹ Všehrd (VIII, 6, 13) píše, že „žena muže majicie“ nemůže být svědkem, ale myslím, že jde o nepřesnou formulaci zásady, vyjádřené v nálezu z r. 1460 (R. t. t., II, 315). Viz Vlad. zř., 275, R. t. t., I, 236 č. 38 (1499).

²² Vlad. zř., 219, str. 185 č. 407, Všehrd (VIII, 6, 13) píše, že straně nemají svědčit „pře poručníci a kteříž mluvie od koho v té při“, ale je to zřejmě formulace nepřesná. Podle Všehrdy (II, 27, 1) nemohl být ani očištníkem ten, kdo „prvé od pohnaného při na súde vedl“.

²³ V nálezu vyneseném kolem r. 1500 (R. t. t., I, 237, z zř. 1549 P 11) čteme, že pán může „lidi neb služebníky své“ k svědomí pohnat a „když po pónu svědomí dadí, bude jich svědomí přijato“.

duře byla způsobena sněmovním usnesením z r. 1497 (VIII, 19, 3 píše, že se listy „dávají — od úřadu let od osmí“), které ustanovilo, že soud má na žádost strany „dohnati“ úředním listem („důhonem“, Všehrd píše ještě o „listu na svědky“, IV, 7, 9, VIII, 13, 5, VIII, 19) toho, kdo se po pŕihonu „k svědomí“ atd. nedostavil anebo kdo „stoje svědčiti nechce“ (VIII, 19). Ovšem povinnost svědčit nezískala tím ještě povahu povinnosti veřejného práva a byla i potom stále považována za povinnost vůči straně. Strana měla nárok na náhradu škody („pokutu“), způsobené nesvědčením atd. (VIII, 19, 1 a 4, Vlad. zř., 25).²⁴ Jen ve sporech o čest (sněm. usn. z r. 1497, R. t. t., II, 488, podle z. zřízení též ve sporech o „hrdlo“) musel svědek svědčit a za nesvědčení po pŕihonu podléhal trestu. V těchto sporech získala tedy povinnost svědčení povahu povinnosti veřejného práva.

Na rozhraní 15.—16. stol. vyslýchali svědky u zemského soudu menší písař. Menší písař vyslýchal na místě „lidi starobylých“, kteří nemohli „pro velikú starost a nedúhy své — osobně svědčiti“ a jistě jen výjimečně i zdravých (IV, 4, 7, IV, 8, 9, Vlad. zř., 303). Jen výjimečně svědčil svědek před plným soudem. Všehrd (VIII, 6, 10) píše, že „to se nečasto přiházle“ — „když kto v laviciach nebo v šranciech stoje, komu svědčí“.

Všeobecně platilo v 15.—16. stol., že „svědomí ústního žádný dávati nemá před soudem zemským, než učině přísahu, má písař jeho svědomí zapsati a potom čísti, lečby se strany dobrovolně svolily“.²⁵ Ani svědectví před plným soudem nemohlo samozřejmě „bez přísahy býti“ (VIII, 6, 10). Všehrd (II, 24, 19 a 20, VIII, 6, 10 a 13) zdůrazňuje všeobecně, že „žádný bez přísahy svědčiti nemóž, buď knieže, pán neb jakýkoli úředník“. Povinností svědka bylo tedy především složit přísahu. Odmítnutí přísahy rovnalo se odmítnutí svědectví. Přísaha svědka byla v době Všehrdově přísahou promisorní. Její formulář byl přesně určen (II, 24, 8 a 9) a byl zásadně stejný pro příslušníky všech stavů. Jen úředníci (větší a menší) z pánů a z rytířstva, kmeti z lavic a knězi přísahali „dva prsty na prsi položiec, k slunci se obrátiec, hlavu odkryjíc, takto: pod tú přísahú, kteréž jsem k úřadu svému učinil, v té při a t. d. čehož jsem svědom, že to věrně a právě poviem“ (II, 24, 12). Stavovské rozdíly hrály roli jen po té stránce, že „urození a erbovní lidé“ přísahali „stojiec proti slunci, hlavy odkryté majíc a pravé ruky prsty dva přednie na horu zdvihnúc“ (II, 24, 13, Vlad. zř., 212 a Cod. iur. boh. III, 2, 71 z r. 1463), kdežto měšťané („by pak i konšelé nebo purkmistři byli“), sedláci „a jiní lidé obecní“ přísahali „klečiec (podle Vlad. zř., čl. 213 „proti východu slunce“ stejně

²⁴ Je to zřejmé z textu důhonu. Svědčil-li svědek po pŕihonu, měl „ten od svědomie — zaplatiti, ktož pohánle“, svědčil-li svědek až po důhonu, musel sám platit poplatky (VIII, 19, 5, VIII, 48).

²⁵ R. t. t., II, 517 (1499) Vlad. zř., 15. Všehrd, VIII, 6, 10 píše, že svědek „jinak svědomie dávati nebude moci“. Vlad. zř., čl. 15 vysvětluje, že se strany mohly dohodnout, „že to svědomie má přijato býti bez přísahy a ústně seznáno“.

jako podle čl. 211 a 212 šlechtici) a dva prsty položiec na kříži" (II, 24, 14 a 15, 21, Vlad, zř., 213). Přísahu „vydával“ svědkům zásadně písař menších desk. Všehrd píše, že „obyčejem uvedeno jest, že najv. úřední-kóm čtyřem desk zemských“ a „kmetóm, kteříž v súdu sedati mají — miestopísař přísahu dává“, ale podle zemských zřízení „vydával“ také jim přísahu písař menších desk (II, 24, 25, Vlad. zř., 211). V době Všehrdově platila ještě zásada, že přísahat se může jen dopoledne (II, 24, 17). Ale svědci nepřísahali už v kapli (jako ve 14. stol.), ale v úřední místnosti (VIII, 6, 2). Bylo-li více svědků, mohli přísahat i „mnozí pojednú“ (VIII, 19, 18).

Strana, která „svědky vedla“, musela sama „k úřadu přijíti“ a měla jim oznámit, „co na nich žádá“. Jinak nebyli svědci povinni svědčit, protože „nevědie co“ (VIII, 19, 6). Před složením přísahy mohla strana, která svědky „vedla“, s nimi „mluviti a jim zpomienati a je pamatovati, co svědčiti mají“. Po složení přísahy byl styk strany se svědky nepřípustný. Strana musela „od nich jinam na jinú stranu nebo ven z světnice — odstúpiti“ a nesměla více „k nim přistúpiti“ ani „viece nic mluviti ani jim co zpomienati“. Ani svědek, který už „odsvědčil“, nesměl se stýkat se svědky, kteří nebyli ještě vyslechnuti.

Každý svědek musel být (stejně jako podle práva římskokanonického) vyslýchán zvlášť. Výslech byl tajný a musel být zařízen tak, aby svědek mohl „od samého písaře slyšán býti, aniž kto jiný — má poslúchati“. Ani jiný úředník nesměl být při výslechu (VI, 8, 9, VIII, 6, 1—5, VIII, 19, 7 a 8). Písař měl „mlče a pilně poslúchaje, to což oni význávají, psáti“, a to „věrně a pravě ta slova — jakž od svědka — slyší“, nesměl svědkovi „nic namietati ani zpomínati, svým rozumem nenapravovati“, „svědomie jednoho svědka k svědomí druhého skladaje nebo srovnávaje“, ani „svědków prvních svědomie druhých svědków svědčením napravovati. Přitom měl písař „tak dlúho psáti, jakž svědek dlúho chce svědčiti“. Po skončení výslechu měl písař svědkovi přečíst zápisnici a měl ho vyzvat, „aby se pamatoval a opravil a přidal, jestli že jest čeho zapomněl nebo ujal“. Schválil-li svědek text zápisnice a prohlásil-li, že nic více říci nemůže, byl výslech považován za skončený a písař měl svědka propustit. Chtěl-li svědek svou výpověď později doplnit anebo opravit, musel znovu přísahat a písař musel s ním sepsat nový protokol (VIII, 6, 6 až 8, VIII, 19, 8 až 10). Úloha písaře byla tedy pasivní. Při výslechu svědka musel se písař omezit na otázky, které formulovala strana. Po uplatnění písemného svědectví musela strana současně s púhonem oznámit svědku, jaké svědectví žádá. Už v 15. stol. připojovaly tedy strany k púhonům „cedule“, kde bylo napsáno, o čem má svědek vydat svědectví. Výpovědi svědků se zapisovaly do knihy, která po skončení výslechu měla být uzavřena a která nebyla přístupna pro nikoho (VIII, 6, 9 a 10, VIII, 19, 11, VIII, 47, 9).

Obsah výpovědi měl zůstat tajemstvím až do publikace před soudem. Všehrd (c. m. a VIII, 6, 14) píše, že písař má „všeho, což jest psal po svědciích hned — zapomenúti“. Samozřejmě ani strana neměla se dovědět, „co a jak svědci — svědčili“ (VIII, 6, 14).

Svědectví ještě nepublikované nebylo považováno za součást materiálu, který byl k dispozici soudu a stran. Disponovala jím jediné strana, která svědka „vedla“. Ona rozhodovala zejména o tom, má-li být svědectví publikováno a má-li se tak stát součástí procesního materiálu. Pro stranu bylo proto důležité dovědět se předem o obsahu výpovědi svědků a dát publikovat jen ty, které byly pro ni výhodné. Mezi úřednictvem našli se zřejmě lidé, kteří byli ochotni prozradit stranám svědecké výpovědi. Všehrd (VIII, 6)) píše v první redakci své knihy, že se „slýchá — a často, na súde: »čti mi toho svědka, a tohoto nečti« a opět: »ne toho čti, než čti, kdež Janek svědčí«. Tedy „jedněch svedkóv sobě čísti nedadie a kteréž chtie, ty čísti rozkazují“ proto, že „vědie některé svědky sobě škodně svědčiti“. „Známo jest — končí Všehrd — když se kto v svých svědciích před súdem přeblerá, jedny čísti rozkazuje a jiné přeskakuje, že vie co jsú jemu svědčili“ a že „toho nemohú věděti, než od těch, ktož svědomie v moci své mají“. Koncem 15. stol. bylo prozrazování svědeckých výpovědí zřejmě tak častým zjevem, že r. 1497 (R. t. t., II, 487, 489) byl za takovýto čin uložen trest smrti. Současně byl vydán předpis, že knihy, do kterých se zapisovaly výpovědi svědků, mají se uschovávat ve zvláštní truhli, uzavřené na tři zámky s tím, že klíč od každého zámku měl jiný úředník, tak „aby k (knihám) jeden bez druhého nemohl, leč ku potřebě před soud“.

Svědka měl svědčit jen o tom, „což jest očima svýma tehdáž, když se jest dálo, viděl a přítomen, když se jest stalo osobně byl“.²⁶ Kdo „slyšenú řeč svědčí, ten ne za svědka má přijat býti, než za toho, kterýž řeč těch ježto sú nepřisahali po zprávě mluví“ — píše Všehrd (VIII, 6, 13). Stejný význam mělo tzv. „slepé svědomí“, tj. svědectví, ve kterém svědek např. řekl, že „to všecko město nebo obec nebo všecká země vie“. Po publikaci výpovědi mohla strana uplatňovat svoje námitky proti osobě svědka a proti obsahu výpovědi.

O svědečném se Všehrd nezmiňuje. Tato otázka byla zásadně upravena sněmovním usnesením z r. 1497 (R. t. t., II, 488), které ustanovilo, že svědkům „chudým sedlákům lidem“ má strana zaplatit za každou míli cesty 2 č. groše.

Písemné (listovní) svědectví „od živého člověka“ — „na súdu (zemském) podle práva neslyšie“ — konstatuje Všehrd (II, 24, 21 a 22). Ale „páni — i slyšie i přijímají“ (shodně s nálezem z r. 1495) písemné svě-

²⁶ Viz k tomu W a h r m u n d, *Quellen*, I. 4, str. 76: „de his, quae viderunt et noverint — que sub eorum praesentia acta esse noscuntur“.

dectví „každého, pána, zemana anebo dobrého člověka pod jeho pečeti, ježto by ten člověk umřel“ a písemné svědectví „konšel z měst královských (ale z panských měst a městeček nic)“ — píše Všehrd (II, 24, 15, 16 a 22, VIII, 6, 11, Vlad. zř., 269). Koncem 15. stol. obcházel se tento zákaz tak, že svědek předkládal úřadu desk zemských sepsané svědectví, skládal „přisahu na ten list — vedle práva u desk“ a nechal zapsat text svědectví do knih, „kde se svědomie píše (VIII, 6, 11). Ale Vladislavské zřízení (čl. 272) tuto praxi zakázalo. Pokud jde o svědky měšťanského stavu, uplatnila se v 70. a 80. letech 15. stol. u komorního soudu praxe, že jich vyslýchala městská rada s tím, že protokol výsledku opatřený městskou pečeti měla strana předložit soudu. Ale u zemského soudu se tato praxe neujala a Všehrd (II, 24, 16) píše, že „páni na súde (písemné svědectví měšťanů) neslyšie než zamietajú, jakožto nepříjemné“. Až r. 1497 se sněm usnesl na tom, že měšťané mají svědčit pod přísahou před purkmistrem a radou a ti že mají svědectví „pod pečeti města — zavřené dáti“, ale „jiných žádných lidí nemají k svědomí přijímati“ (IX, 10, 8, Vlad. zř., 270 a R. t. t., II, 489).

„Posledním průvodem“ práva žalobce a „posledním odvodem“ křivdy žalovaného byla přísaha strany. Všehrd (II, 12, 2, II, 23, 1, 4—7) píše, že ve sporech o škody, dluhy, krádež, moc, vybití, násilí, depozit, slib a o „jiné k těm podobné věci“ (myslím, že k nim nepatřily spory o zabití člověka, o čest a o nemovitý majetek) mohl ten, kdo neměl možnosti „pře své průvody hmotnými a zřetelnými provésti“ anebo čí důkaz byl „mdlý neb nedostatečný“, zkrátka ten, komu chybělo „na hmotných, dostatečných a světlých průvodech“, dokazovat své právo přísahou.

Přísaha byla (II, 28, 6) — stejně jako v římskokanoničském právu — buď přísahou „z podvolenia těch, kto se vadie“ (iuramentum voluntarium) anebo přísahou „z moci súde“ (iuramentum necessarium). První z nich deferovala strana straně s tím, že delát mohl ji deferentovi referovat. Přisahu „z moci súde“ mohl soud uložit jedné ze stran zásadně v tom případě, byly-li důkazy předložené soudu nedostatečné (např. svědectví jednoho svědka anebo zápis v „kúpeckých registrách“), tedy uznal-li soud, že strana jen „poněkud provádí“. Byla to tedy buď doplňovací přísaha strany anebo přísaha očišťovací odpůrce.

Kromě těchto forem přísahy stran, které odpovídaly všeobecně římskokanoničskému právu, zachovaly se v českém právu 15.—16. stol. též starobylé, středověké formy tohoto důkazu. Pozůstatkem středověkého práva byl způsob dokazování ve sporech o „škody“. V těchto sporech (neměla-li strana jiných důkazů) měl přísahat žalobce „a pohnaný po něm, pokudž by jemu se zdálo, že jest nevinen a zač chce“, přičemž žalovaný musel mít dva očištníky, kteří měli „očistiti“ jeho přísahu. Žalovaný o „radu“, „kázanie“, o „príjem“ a o „žitie“ očišťoval se — stejně jako ve 14. stol.

— vlastní přísahou. Ale tento způsob dokazování uplatnil se během 15. stol. i v jiných sporech. Všehrd píše (II, 23, 1), že se takto dokazuje, „když se kto o škody, dluhy, krádež, rčení a sliby neb o jiné k těm podobné věci soudí“ a ve Vladislavském zřízení (čl. 36) čteme dokonce, že je to přísaha „pro kterékolivěk při“. Určitá modifikace nastala začátkem druhé polovice 15. stol. i po té stránce, že žalovaný přísahal občas i bez očistníků. Ale ještě na rozhraní 15.—16. stol. považovalo se za pravidlo, že žalovaný má přísahat s očistníky. Zejména Všehrd zdůrazňuje (II, 25, 3—5, II, 26, 8 a 9, II, 27, 2) tuto zásadu. Ale nejdůležitější změna nastala po té stránce, že přísaha žalobcova ztratila v 15. stol. povahu *praeiuramentu* (*iuramenti calumniae*), kterou měla ve 14. stol. a že byla už považována za důkaz, proti kterému vedl žalovaný protidůkaz vlastní přísahou tak, že „prošly-li“ obě strany, nemohl soud (na rozdíl od praxe 14. stol.) spor rozsudkem rozhodnout. Všehrd (II, 23, 7, II, 26, 5) píše, že „jest pochybnost a veliká když obě straně — přísahu provedú (kdež každému známo jest, že obě straně spravedlivy býti nemohú, než vždy jeden práv a druhý křiv), co po té — přísaze má býti“. Všehrd se odvolává zřejmě na Řád práva zemského a píše, že „za starých do vody jsú brodili, anebo železo hořecie brali, ale to že jest — zdviženo a co by v tom za právo bylo, ještě není — nalezeno; a z té příčiny praví, že nevie, co by dále mělo potom býti. A při tom jeho nevědění — končí Všehrd — i já toho nechávám“. Třeba však říci, že ve 14. stol. takováto situace nastat nemohla, protože přísaha žalobce měla tehdy povahu *iuramenti calumniae*: „prošel-li“ — tudíž žalovaný (a jeho očistníci), musel soud uznat spor za rozhodnutý v jeho prospěch. Autor Řádu práva zemského (v čl. 68 Jirečkova vyd.) a Ondřej z Dubé (čl. 34 a 46) psali o analogickém, ale přece jen odlišném případě, a to o důkazu přísahou svědků obou stran, který v době Všehrda byl už nemožným anachronismem.

Po stránce formy rozlišovalo se i v době Všehrdově mezi přísahou „se zmatkem“ a přísahou „bez zmatku“. Přísaha „se zmatkem“ („vedle práva“, Všehrd, II, 23, 4) byla přísaha krátká (formulář u Všehrda, II, 24, 5, 6). Tato přísaha přednášela se „všecka a celá — a pojednú po písari“ se opakovala (II, 23, 4). Přísaha „bez zmatku“ byla dlouhá a soud ji formuloval pro každý případ zvlášť (v nálezech se říkalo: „to aby zpravil jakž mu pány nalezeno bude“, II, 23, 3).²⁷ Tuto přísahu měl písař přednést straně „pomalu a rozdielně“ a strana měla ji opakovat „po písari po sloviech niekoľika až do konce“ (II, 23, 3—5, II, 24, 23). Všehrd (II, 24, 12—16, II, 25) popisuje (do velké míry na základě literatury 14. stol., srov. např. Ondřej z Dubé, čl. 59 a Všehrd II, 26, 18 a 19) formality

²⁷ Podle Všehrda přísaha se zmatkem se „obojie straně nalézá“, kdežto přísaha bez zmatku mohla být nalezena také jedné straně (II, 23, 3, 4). Roky k přísahám uvádí Všehrd II, 1, 11, II, 28, 3—5. Strany přísahaly „v kaple nebo rukú v šrancích přede všemi“ (II, 23, 5).

spojené s přísahou a zdůrazňuje, že strana trátí při, „když se při kteréžkoli věci nejmenší vedle práva — nezachová“ (II, 26, 13, III, 18, 10). Před přísahou mohly strany „proti sobě — mluvit — jako při soudu“ a úředníci měli strany přemlouvát, „aby se raději — smluvili“ (II, 26, 2—3).

Při konci žaloby, přednesené před soudem, měl žalobce „doložit — čím chce svou žalobu provodit, má-li dsky, listy, svědomie komorníchie nebo jiných lidí, aby tím žalobu zavřel“ (II, 11, 11, II, 13, 15, III, 8, 13). Žalovaný nebyl totiž „zavázán — netoliko k tomu, aby se vyvodil, ale ani k tomu, aby svému žalobníku odpovídal, dokudž průvodův žádných od žalobníka svého neuslyší, k kterýmž samým a ne k slovům odpovídati jest povinen“ (II, 13, 9 a 15). Nemohl-li žalobce nabídnout žádné jiné důkazy („poněvadž na jiných důvodech scházle“), měl výslovně „žádati práva“, jinak musel soud (na návrh žalovaného) půhon zdvihnout (II, 12, 1 a 2).

Prohlášení o důkazech bylo pro žalobce závazné. Všeobecně platilo, že „dokládá-li se kdo čeho a toho neprovodí v zmatek upadá“ a na druhé straně, že ten, kdo „se čeho v žalobě nedokládá, že toho před soudem okazovati nebude moci“ (II, 11, 12, II, 17, 7). Zásadně musela strana dokázat každé tvrzení, které nebylo evidentní a které odpůrce výslovně popřel. Platily tedy všeobecně zásady „actore non probante reus absolvitur“ a „reus exceptione fit actor“. Všehrd (II, 13, 9 a 15, III, 8, 13) formuluje první z těchto zásad slovy: „ktož na koho žaluje a viní koho z čehožkoli — ten má to nejprvé provodit, a ne ten, ktož pohnán jest se vyvodit“.

Důkazy měl soud „vážit“ (hodnotit) a na základě takto sebraného a zhodnoceného materiálu měl vydat rozsudek. Při „vážení“ důkazů byl soud samozřejmě vázán zásadami logického myšlení, znalostí normálních skutečností života, avšak také určitými předpisy, které platily pro jednotlivé důkazní prostředky. Všeobecně rozlišovalo české právo 15. až 16. stol. plné důkazy a důkazy neúplné. Zejména platilo pravidlo (ovšem formulace je v tomto případě nepřesná), že „jeden svědek žádný svědek není“. Všehrd (VIII, 6, 13) píše, že dva svědci „dosti jsou, neb při svědomí ne množství svědkův ale viera nenakažená v svědectví a pravda se váží“ (V, 17, 3, Vlad. zř., 243). Svědectví jednoho svědka bylo tedy neúplným důkazem a bylo ho třeba doplnit buď přísahou (doplňovací anebo očišťovací), kterou mohl soud uložit jedné anebo druhé straně, anebo např. krámskými registry. Byla-li spornou jen výše pohledávky, platilo, že „co (žalobce) provede, za to nemá přísahati a což neprovede, za to má za vše přísahati a toho nic nemůž ujieti“ (II, 26, 6, 7). Na druhé straně platila zásada, že žalovaný „v čemž se zná, to můž dáti, a v čemž by se mu zdalo, že by tak mnoho vinen nebyl, za to přisahej“ (II, 26, 6, 7).²⁸

²⁸ Tzv. iuramentum quantitatis (oceňovací přísaha).

Spor mohl být rozhodnut soudním nálezem anebo nálezem rozhodčím. Rozhodčímu nálezu mohly se strany podříditi v každém stadiu procesu. Všehrd (II, 20, 9 a k tomu II, 21, 8) píše, že strany mohou to udělat dokonce „netoliko, když potaz jest, ale by pak se již nález dokonál a napsán byl, toho (aby se strany dobrovolně smlúvily) páni stranám přejí“. Ale podrobněji se zmiňuje Všehrd jen o tom, že „za starých“ byly zvláštní knihy „ubrmanské nebo výpovědí, latině jim říkali arbitrorum“, do kterých se zapisovaly rozhodčí nálezy. „Ale to jest již minulo — píše Všehrd — chtě raději již súdem rozsúzování o všecko býti“ (VIII, 10, 2).

V praxi zemského soudu projevovala se v 15.—16. stol. občas snaha vyřizovat spory ne „súdem“, tedy ne přísně podle předpisů práva, „než prostředkem spravedlivým“, tj. smírem. Soud mohl si tak usnadnit práci zejména v těch případech, kde judikatura nebyla jasná anebo kde už nevyhovovala poměrům. I Všehrd (II, 20, 8) se zmiňuje o tom, že na poradách vznikaly občas pochybnosti a že soudcové „někdy také ale zriedka (v první redakci knihy IX, 10, 10 píše Všehrd naopak, že „nynie nálezu nechájíce, strany smlúvají“ jako o zjevu častém) stran k smlúvě přátelské podávájú“. Tato praxe skrývala v sobě nebezpečí nátlaku ze strany soudu, což bylo komplikováno tím, že až do roku 1437 zasedali na zemském soudu jen páni (i potom měli tam páni převahu), třebaž soud zemský byl příslušný také pro jiné stavy, zejména pro stav rytířský. V každém případě byla to zřejmě otázka vážná. R. 1489 byl vynesena nález, že každý, kdo by „o soudci zemském — mluvil, že jest jej smlúval bez jeho vůle a vědomí“, má býti za to trestán (Ač. XIX, 675) a r. 1499 se sněm usnesl na tom, aby „páni z soudu zemského (strany) na přátelskú smlúvu nepodáváli, lečby strany se dobrovolně sami k tomu podali — leč by se cti dotýkalo: to mějte páni JMti z plného soudu moc“ (R. t. t., II, 517).

Právo nalézali přisedící soudu za účasti nejv. sudího, komorníka a purkrabí. Nález musel být schválen většinou hlasů. V případě rovnosti hlasů rozhodla strana, „při kteréž úředníci najvyšší sú — a najvyše ta, k kteréž král — pristúpí“ (II, 20, 5 a 6). Porada (potaz) byla tajná (II, 20, 7). Mluvit „počínal (jinak než »za starých«) kto chce“ — píše Všehrd (II, 20, 4), přičemž každý mohl „mluviti což se jemu za spravedlivé zdá“ (II, 20, 2). V případě pochybností mohl soud dodatečně „o pře líčenie (stranám) otázky činiti“ (II, 20, 8). „Z potazu — píše Všehrd — potom nález (se) dělá“ (II, 20, 6). Formulovali („vynášeli“) nález písemně „vedle potazu a naučenie panského a vládyckého“ od roku 1485 dva páni a jeden rytíř (avšak ne nejvyšší úředníci),²⁹ určení sudím po poradě s krá-

²⁹ To se netýkalo úředníků, kteří zasedali na soudě „ne úřady, než osobami svými“. Podrobnosti o vynášení nálezů u Všehrda II, I, 12—15, II, 20, pass.

lem, s nejv. komorníkem a purkrabím. Po schválení a po případných opravách vyhlásil nález z katedry nejv. písař. Páni a vládyka, kteří nález vynesli, stáli „až se nález dočte do konce“, až potom si měli sednout na svá místa. Jich jména musela být v nálezu uvedena (II, 21, 1, 4 a 6). Všehrd zdůrazňuje (II, 31, 1 a 5), že soud má rozhodovat ne „vedlé vědění ani vedlé zdání svého, o kterém strany nic nemluví (a o čem se soudce mohl dovědět „jakýmkoli během nebo náhodou“) — než vedlé slyšení a pře jednoho každého líčení a spravedlivých průvodů“, tedy „vedle pře líčení a svědomí“, *secundum allegata et probata* (Vlad. zř., 533). Přitom zdůrazňuje Všehrd i to, že soud má rozhodovat vždy „slyševše strany“ (*auditis partibus* — opakuje se stále v nálezech) proto, že „ktož jednu toliko stranu slyše, druhú bez slyšení odsuzuje“, „jest nespravedlivý súdce“ (II, 31, 5). Nálezy se zapisovaly „ve dsky póhonné“ (I, 6, 7, II, 21, 10, o sporech nepóhonných II, 21, 8).

Kromě „zvláštních“ nálezů („kteříž se jistých osob dotýčí“, II, 21, 14, 15), vydával zemský soud též nálezy „obecní, kteříž se všech vůbec a země dotýčí“ (VIII, 4, 4), „kteréž všichni — držeti mají a k tomu jsou zavázání, jako (např.) — „mocí žádný jeden na druhého nasahej“ (II, 21, 14). V těchto případech se ovšem jednalo spíše o projev zákonodárné než soudní moci.

Pokud jde o otázku jednotnosti judikatury, píše Všehrd (II, 21, 15 a 16), že „což se jednomu nalézá, všem se v též při nalézá“ a příčinu „nejednotajných nálezův“ vidí Všehrd (stejně jako Ondřej z Dubé v čl. 79 a 134) v tom, že „žádná pře jedna k druhé všecká podobná býti nemůže“ a na druhé straně v tom (na co také poukazoval Ondřej z Dubé), že „nepilností, neumělostí, netbanlivostí pravý za křivého zůstává“ a že naopak „pilností, uměním a výmluvností nenikdy křivý za pravého zůstane“ (II, 21, 16, III, 13, 25).³⁰

Na rozhraní 15. a 16. stol. vznikla v praxi českého zemského soudu nová forma rozsudku, která byla označována termíny „rozkaz“, „rozkázanie“ a v 16. stol. termínem „výpověď“. Její vznik souvisel s uplatněním „obeslání“, tj. písemného předvolání, které vycházelo od soudu. Na tuto souvislost poukazoval Všehrd (II, 21, 8) a o jedno století později autoři Obnoveného zřízení (D 50). Všehrd píše, že „o každú při póhonnú dělá se nález — a ten tříe vynášejí, z pánův dva a jeden z vládyk —. Než o při nepóhonnú dva z kmetův v Památné knihy rozkázanie panské zapisují —. A když se čte toto rozkázanie, kteréž dva zapisují, ta dva nestojie, než oba na svých miestach sedie, neb se také ani v tom rozkázaní jich jména (na rozdíl od nálezu) nepíší“. Ze zápisu v Památných des-

³⁰ Pokud jde o výklad nálezů, zdůrazňuje Všehrd, že se má „ne k psání, než k úmyslu a k vůli těch, kto jsou nález nebo právo vynášeli hleděti“. V případě, že se názory dělily, „pře o vůli a úmyslu musí býti“ (II, 17, 19–21).

kách 16. stol. je vidět, že tito „dva z kmetův“ měli funkci relátorů a že se výpovědi zapisovaly na základě jich relace. Až do polovice 16. stol. bylo pravidlem, že jeden z relátorů byl z panského stavu a druhý ze stavu rytířského. Ale postupně se uplatnit názor, že k zápisu stačí jeden relátor, který mohl být buď panského anebo rytířského stavu. Tato dvojí forma rozsudku (stejně jako dvojí forma předvolání) se udržela — aspoň formálně — až do Obnoveného zřízení (D 50).

Nález zemského soudu byl konečný. Všehrd (II, 21, 11 a 13) píše, že „nález jest pevný a stálý“, a že se nikdo „na jiný súd“ nemůže odvolat a že proti nálezu „odporu klásti nemůže žádný, aniž toho úředníci menší dopustiti mají“. Ale soud mohl svůj nález zrušit, a to jak pro formální nedostatky, tak i pro chyby věcné. Všehrd odvolává se v této věci zřejmě na Ondřeje z Dubé (čl. 81, 83) a stojí (stejně jako Ondřej z Dubé) např. na tom stanovisku, že „moci panský nález nemá — než tu, kdež páni súd osadie na hradě pražském“. Jen když „strany svolie, můž se i dole v klášteře nebo jinde kdekoli nález státi, ale to ne vedle práva, než vedle dobrovolného stran podvolenie, kteréž práva láme“. Jinak píše Všehrd (II, 21, 13), že „což tak jednú rozsúzeno jest, nemá po druhé súzeno býti, leč by se co jiného při tom nového stalo.“ Z praxe víme, že soud mohl zrušit nález např. proto, že ho soud vydal „nevědúc o — smlouvě“ (R. t. t., I, 193, č. 157 z r. 1491), „nevěda o listě“ (c. d., II, 433), bylo-li třeba „nález z omylu učiněný zase napravití“ (c. d. 459, 484) anebo dopustila-li se např. strana trestného činu a ovlivnila-li tím rozhodnutí soudu. Strana, která se cítila rozsudkem ukrácena, musela podat stížnost a musela žádat o nápravu. Je samozřejmé, že i kontumační rozsudek mohl soud v odůvodněných případech zrušit (III, 18, 16—20).

Exekuční řízení předcházela („ve dvou nedělí“ po vzdání soudu, Všehrd, III, 18, 1) „úmluva“ (monitio), tj. „napomenutie k smlouvě“ (IV, 13, 8), s kterým se exekvent obracel prostřednictvím komorníka na exekuta.³¹ Exekut měl komorníka přijmout „všude, kdež jej komorník najde a zastihne“, tedy doma, na cestě, u souseda atd. (IV, 13, 9) a měl „hledati toho k smlouvě, od kohož jest jemu úmluva přišla“ (IV, 13, 13). Nedo-
hodly-li se strany během dvou neděl od dání úmluvy (III, 18, 2, IV, 13, 14), mohl následovat „zvod“ (inductio). Zvod byl tedy vlastně prvním exekučním aktem a záležel (zřejmě stejně jako uvázání, IV, 16, 4) v době Všehrdově v tom, že úředník vyhlásil „na dvoře, v hradě nebo v tvrzi, nebo v dvoře toho, na kohož se vede“, případně na dědině „pod nebem

³¹ O exekuci všeobecně IV, 16, 4 a 21, VIII, 14, II a VIII, 48. „Všecká práva“ měla se začít vždy dopoledne (IV, 16, 16). Podniknout exekuční kroky mohla strana sama anebo její zmocněnec (II, 19, 14, IV, 8, 7—8). Komorníci měli „měnění býti“ (IV, 13, 13). O tom, kdo prováděl jednotlivé exekuční akty a o poplatcích IV, 4, 2, IV, 14, 8 a 18, VIII, 44 a VIII, 45. O úmluvě V, 13, 1—14. Z literatury viz V. Urfus, *Zvod a panování* (Právněhist. studie, V (1959), 77 n. a uvedenou tam literaturu.

vně, ne pod střechu“ (a to bez ohledu na počasí, IV, 14, 4), ale vždy na statku, který soud exekventovi přisoudil, po případě na statku, „na kterémž jest pohnaného svým pónonem zastihl“ (III, 7, 7, 20, IV, 13, 12 a např. R. t. t., I, 201, č. 188 z r. 1480). Zvodem (stejně jako uvázáním) nenabývala strana držby nemovitosti. „Ten na člež grunty se zvod děje“ — píše Všehrd — mohl exekventa „pustiti po zvodu v držení nebo nepustiti“ (IV, 14, 21, VII, 3, VIII, 23, 6), po případě mohl proti zvodu ohlásit odpor. O odporu musel samozřejmě rozhodnout soud. Nebyl-li proti zvodu podán odpor a nepustil-li držitel statku exekventa, který rozsudkem získal — dědické, věnné, zástavní, zápisní — právo k statku, anebo „diel svůj“ (II, 22, 3—5, IV, 14, 28) — mohl exekvent po uplynutí dvou neděl od zvodu požádat úřad o vydání obranního listu.³² Na základě obranního listu „uvede“ nejv. purkrabí „póvoda v skutečné drženie a zmocní jej toho dědictvie, na kterémž se zvod stal“ (II, 22, 3 a 9, IV, 14, 25, VII, 3, 1 a 10, VIII, 13, 10 a VIII, 27, formulář obr. listu VIII, 7). Po uvedení do držby mohl exekvent — po uplynutí dalších dvou neděl — žádat o (tzv. plné) panování. Panováním byla exekuce rozsudku v těchto případech (kde exekvent „dědictvie obdrží nálezem panským nebo právem stanným“) skončena (II, 22, 3, 4, IV, 14, 25 a 28, VIII, 23, 6, 7). Až k „odhádání“ musel „vésti právo“ jen ten, komu byl přisouzen díl statku, a to v tom případě, nemohli-li se spoluvlastníci „o dědictvie své rozdělití“, tak, aby „mohl (to což by jemu přisouzeno bylo) skutečně obdržeti a opanovati“ (II, 22, 4).

Komplikovanější byla exekuce, zněl-li rozsudek na zaplacení peněžního obnosu. Po zvodu nemohl tu exekvent (nepustil-li ho exekut do držby) žádat o vydání obranního listu, nýbrž musel pokračovat v „vedení práva“. Po uplynutí dvou neděl musel tedy exekvent žádat o první panování, potom — vždy „po poluletí“, okolo sv. Jiří a sv. Havla — o panování druhé a třetí (IV, 15 pass., VII, 29, 2). Žádné „brání“, žádný zájem nebyly v době Všehrdově s panováním spojeny.³³ Proto slula tato panování — stejně jako panování po bezvýsledném „brání“ na základě exekuční klausule — panování „jalové“ anebo „plané“. Toto panování záleželo

³² Zvod byl zřejmě v podstatě totožný s uvázáním. Termínů „zvod“ a „uvázání“ používalo se v praxi občas promiscue (R. t. t., I, 172 č. 103, 188 č. 141, a pass. z let 1480 až 1494). Ani Všehrdovy definice (IV, 14, 12, VII, 1, 1) se od sebe neliší. O uvedení do držby na základě obranního listu po uvázání (mocí svou anebo s komorníkem) VII, 2, 5, 17 a 18, VII, 3, 2 a 3, VII, 22, 4, VIII, 23, 2—4. Zvod pro nesprávu byl „třetinu výš“ „jménem pokuty a nákladův“ (IV, 12, 4, IV, 14, 16). Zvod po staném právu a po nálezu byl i pro „náklady všecky“ (IV, 14, 17). Podrobnosti o odhádání IV, 16, 10—15 a 20. Příklad odporu proti odhádání v R. t. t. I, 223 č. 269 (1490).

³³ Brání (s komorníkem anebo „mocí svou“) dovolovalo se jen na základě exekuční klausule. V případě bezvýsledného brání měl komorník opanovat (jalovým panováním) statek, na kterém exekvent měl právo „bráti“. Po třetím bezvýsledném brání a jalovém panování mohl exekvent žádat o odhádání statku v hodnotě kapitalizované renty a „třetiny výš podle desk jeho“ (IV, 3, IV, 15, 2, 5—6, II, V, 3, 4, VI, 38, VII, 17 až VII, 30 pass., VIII, 8, 3, VIII, 12, 1, VIII, 14 pass., VIII, 44 a IX, 5—7).

v tom, že komorník (vždy „tu, kdež se jest zvod stal nebo zájem“, IV, 15, 9, srov. Ondřej z Dubé, čl. 71) veřejně vyhlásil, „od koho a po jakém práva vedení panovanie dělá“ (IV, 15, 3). Po třetím jalovém panování měl komorník na žádost exekventa písemně oznámit držiteli nemovitosti, „kteréž odhádany býti mají“, že „ve dvou nedělích k němu přijde a dědictvie jeho — odhádá, aby také s přátely svými při témž odhádání byl“ (IV, 16, 4, VIII, 14, 11). Současně měl komorník obeslat „blzkých sused — pánov, zemanov, měst a sedlákov“, aby se k odhádání (pod pokutou 10 hř. stř.) dostavili, „aby se [komorník] měl s kým o dědiny, kteréž se odhadují, raditi“ (IV, 16, 15).

Podle definice Všehrdovy bylo odhádání (staří — říkali — vdědění, IV, 16, 2, srov. Ondřej z Dubé, čl. 73) „póvoda v dedictvie — vedle spravedlnosti šacované konečné — vedle práva uvedenie (IV, 16, 1). Odhádání prováděl (vždy tam, „kde se jest zvod anebo zájem stal“) místokomorník za účasti komorníka, měřiče a písaře po vyslyšení stran a sousedů jako znalců, a to tak, aby se žádné straně nedostalo ani méně ani více „než [žalobcova] suma s náklady a útratami (VII, 25, 9) káže“ (IV, 14, 27, IV, 16, 10—15, 20, VIII, 45, 5 a k tomu Ondřej z Dubé, 75). S odhádáním bylo spojeno uvedení exekventa do držby odhádaných nemovitostí. Všehrd píše (IV, 16, 17 a 18), že ten, „čiež dědiny jsou odhádány, povinen jest jich hned, jakž se odhádají, tomu komuž odhádány jsou, postúpiti —. A nechtěl-li by má jemu miestokomorník, aby odstúpil rozkázati“. Úředník měl „uvésti póvoda — v skutečné drženie dědictvie odhádaného hned — a lidem — (měl) rozkázati, aby člověčenství slíbili novému držiteli a pánu a prviemu pánu (měl) rozkázati, aby lidi propustil a dědictvie odhádaného postúpil“ (IV, 16, 8, 17 a 18). Dvě neděle po odhádání (po případě po zvodu, bylo-li žalobcovi přisouzeno právo k statku, kde tedy ani jalové panování ani odhádání nebylo potřebné) následovalo poslední, tzv. „plné a platné“ panování, které záleželo v tom, že komorník svolal obyvatelstvo dědiny, po případě úřednictvo a čeled tvrze a „strhna šindelov několik s střechy anebo došek, spálí to na zemi, ne pod střechu než pod nebem a povie od koho panuje“ (IV, 15, 3—7, IV, 16, 4 a 21). Dvounedělní lhůta mezi odhádáním (po případě zvodem) a posledním panováním byla poslední lhůtou, během které bylo možno ještě podat odpor (IV, 16, 19 a 21, srov. Ondřej z Dubé, čl. 76 a případ z praxe z roku 1490 v R. t. t., I, 223, č. 269).

Konečně je třeba říci, že neměl-li exekut nic „dědičného, zápisného ani manského (a duchovního)“, měl „naň list zatykací od desk vydán býti a (měl) takový zatčen býti“ (III, 18, II, IV, 14, 20). Bohužel nic bližšího o exekčním řízení v tomto případě Všehrd nepíše.